

Familie og jobb i ulike kvinnegenerasjoner

Mann og barn er fortsatt en del av livet for de aller fleste kvinner, selv om takt og form har endret seg. Dagens unge kvinner har langt større valgfrihet i forhold til både kvinnerollen og morsrollen enn hva deres mødre hadde. For 30 år siden mente seks av ti kvinner at småbarnsmødre ikke burde være yrkesaktive. Nå er tallet én av ti. Tre store intervjuundersøkelser om fruktbarhet og familiedanning gjennom 30 år gir oss god kunnskap om praksis og holdninger i ulike kvinnegenerasjoner.

Trude Lappegård og
Turid Noack

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Den første større intervjuundersøkelsen om fruktbarhet og familiedanning i Norge fant sted på slutten av 1970-tallet (se tekstboks). Den gangen var det langt fra opplagt at også samboere skulle høres i en slik sammenheng. Først etter litt om og men ble det enighet om også å intervju kvinner som levde i ugift samliv. Å intervju menn var imidlertid ikke på tale. De kom først med i en tilsvarende undersøkelse ti år senere, men ikke i samme omfang som kvinner.

I den undersøkelsen vi nå presenterer, LOGG 2007, kom slike betenkeligheter aldri opp. Alle skulle være representert uansett samlivsstatus og kjønn.

Disse tilbakeblikkene minner oss på hvor viktig det er å sette demografiske endringer inn i sin tid. Det som i dag kan virke rart og sært, var for ikke så mange år siden en selvfølge. La oss derfor se litt nærmere på hvordan den faktiske familieatferden har endret seg i de siste tretti årene. Vi skal også minne om hvordan viktige rammebetingelser for å stifte familie er blitt noe helt annet i løpet av disse årene. Noen eksempler viser hvordan holdninger til disse spørsmålene har vært på gli.

Er endringene så store fra en generasjon til en annen som en umiddelbart får inntrykk av, eller er det fortsatt mye likt som binder generasjonene sammen?

Kvinner av sin tid

Prevensjonsrevolusjonen og dens massive sosiale konsekvenser blir ofte regnet som den viktigste teknologiske innovasjonen for kvinner i det tjuende århundre. På slutten av 1960-tallet ble nye prevensjonsmidler, med høy sikkerhet mot uønskede graviditeter, introdusert og gjort tilgjengelig. Bruken av prevensjonsmidler som spiral og p-piller var ikke bare bestemt av kvinner, de var også samleieavhengige. Noen år senere ble adgangen til selvbestemt abort innført.

For noen kvinnegenerasjoner kom disse endringene for sent, for andre først da de nærmet seg slutten av sin fruktbare periode. Men dagens kvinner under 50 år har fra de ble seksuelt aktive kunnet kontrollere og planlegge sin egen fruktbarhet på en helt annen måte enn det generasjonene før dem kunne.

Trude Lappegård (til venstre) er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (lap@ssb.no)

Turid Noack er seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (tno@ssb.no)

Like mange barn, men senere i livet

Begrepet *den andre demografiske transisjon eller overgang* blir gjerne brukt for å beskrive de omfattende endringene i fruktbarhets- og familiemønsteret i de industrialiserte landene fra slutten av 1960-tallet (van de Kaa 1987). En av disse endringene var en kraftig nedgang i fruktbarheten. I Norge har samlet fruktbarhetstall sunket fra nærmere 3 til rundt 1,9 barn per kvinne fra midten av 1960-tallet. Fruktbarhetstallet gikk ned gjennom hele 1970-tallet, men økte igjen på 1980-tallet og har siden rundt 1990 ligget på et relativt høyt og stabilt nivå.

En annen viktig endring i fruktbarhetsmønsteret fra de siste tiårene er tendensen til å utsette foreldreskapet. Siden 1977 har gjennomsnittsalder ved første fødsel økt med fem år for kvinner, fra 23,1 år i 1977 til 28,1 år i 2007. At kvinner utsetter moderskapet betyr ikke at langt flere lar være å få barn overhodet. Det har kun vært en liten økning i andelen barnløse gjennom disse årene. I likhet med sine nordiske medsøstre gjeninnhenter norske kvinner i stor grad de utsatte barnefødsleene. Det «nordiske fruktbarhetsmønsteret» skiller seg fra mange andre europeiske land der fruktbarhetsnivået er langt lavere og atskillig flere forblir barnløse på livstid.

Et annet særtrekk fra de senere årene er at tobarnsfamilien har tapt terreng. Det er blitt noen flere som nøyer seg med ett barn, men også flere som får minst tre barn.

Mindre forpliktende samlivsformer, men barn hører med

Flere valgmuligheter har gjort samlivsmønsteret mer variert. Samboerskap har blitt en naturlig del av livsløpet for de aller fleste. Andelen samboere blant kvinner 18-44 år har blitt femdoblet fra 1977 til 2007 (tabell 1). Samboerskap er utbredt i hele Europa, men er gjennomgående vanligst i Skandinavia. En annen endring ved samlivsmønsteret er at det er blitt vanligere for dagens unge å ha flere etterfølgende samliv, ofte omtalt som seriemonogami, enn det var for noen tiår siden (Noack og Seierstad 2003).

Ett viktig trekk ved dagens familiedanningsmønster er at rekkefølgen på begivenhetene ikke er like forutbestemt som tidligere. Andelen barn født utenfor ekteskap økte fra 11,6 prosent i 1977 til 54,5 prosent i 2007. Tidligere var dette mer eller mindre synonymt med barn født av en enslig mor. Denne gruppen har vært relativt stabil gjennom disse årene, og økningen gjelder i hovedsak barn som blir født av foreldre som lever i samboerskap. Åtte av ti barn født utenfor ekteskap i 2007 ble født i samboerskap.

Tabell 1. Endring i familiedanning, 1977-2007

	1977	1988	2007
Samlet fruktbarhetstall ¹	1,75	1,88	1,90
Gjennomsnittsalder ved første fødsel (kvinner) ¹	23,1 år	25,2 år	28,1 år
Andel barn født utenfor ekteskap ¹	12 prosent	34 prosent	55 prosent
Andel samboere kvinner 18-44 år ²	5 prosent	18 prosent	25 prosent
Gjennomsnittsalder ved inngåelse av (første) ekteskap (kvinner) ¹	23,1 år	25,5 år	30,8 år

¹ Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

² Kilde: Fruktbarhetsundersøkelsen 1977. Familie- og yrkesundersøkelsen 1988. LOGG 2007, SSB og NOVA.

Det er fortsatt vanlig å gifte seg i Norge, men mange venter til barna er født. Dette kan illustreres ved at gjennomsnittsalder for inngåelse av første ekteskap i dag er to år høyere enn gjennomsnittsalder for første fødsel.

Mer jobb, men også mer avlastning

I løpet av de siste tiårene har det vært et markert skifte i forholdet mellom moderskap og lønnet arbeid. Tabell 2 viser endringer i kvinnelig yrkesdelta-

kelse og endringer i familiepolitiske ordninger fra 1977 til i dag. Tidligere ble kvinnefrigjøring og kvinners inntog på arbeidsmarkedet av mange sett på som en trussel mot familien og fruktbarheten. I dag skårer land som gjør det mulig å kombinere arbeid og familie, høyt både med hensyn til barnefødsler og kvinnelig yrkesdeltakelse.

Når en slik kombinasjon ikke er like selvfølgelig, som tilfellet er i mange av de sydeuropeiske landene, vil det være flere som må gi opp sin jobbkarriere når de får barn. Når spørsmålet om å få barn blir et enten–eller, vil det være flere som velger yrkesdeltakelse på bekostning av barneomsorg enn om det hadde vært et både–og (Lappegård 1998).

I de senere år har utbygging av barnehager stått sentralt i den offentlige debatten i Norge. Men antakelse om at familiepolitikk har en positiv effekt på fruktbarheten, har vært enklere å postulere enn å bekrefte empirisk. Familiepolitiske reformer legger imidlertid føringer på foreldres valg mellom hjemmearbeid og yrkesdeltakelse, og må ses som en viktig buffer mellom arbeidsmarked og foreldreskap (Lappegård 2007).

Tabell 2. Endring i yrkesaktivitet og familiepolitiske ordninger. 1977-2007. Andel kvinner i arbeidsstyrken. Barnehagedekning og fødselspermisjon

	1977	1988	2007
16-74 år i arbeidsstyrken ¹	51,4 prosent	63,7 prosent	69,5 prosent
25-54 år i arbeidsstyrken ¹	62,3 prosent	79,7 prosent	84,0 prosent
Barnehagedekning, 1-5 år ²	19,3 prosent (1980)	36,3 prosent (1990)	80,4 prosent (2006)
Betalt fødselspermisjon ³	18 uker 1. juli 1977: Stønadsperioden ble utvidet fra 12 til 18 uker	22 uker	44 (54) uker 1993: Stønadsperioden ble utvidet til 42 (54) uker, inkludert 4 ukers fedrekvote

¹ Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå..

² Kilde: Barnehagestatistikk, Statistisk sentralbyrå..

³ Kilde: NAV.

Likestilling i betydningen høy kvinnelig yrkesdeltakelse og gode velferdsordninger som tilrettelegger for å kunne kombinere arbeid og familieliv, blir gjerne fremhevet som et viktig premiss for et relativt høyt og stabilt fruktbarhetsnivå. Det har imidlertid blitt argumentert for at de tilpasninger som gjøres for å kombinere arbeid og familieliv, mer kan betegnes som begrenset likestilling eller *likestilling light* (Skrede 2004).

Begrunnelsen for en slik påstand er de store kjønnsforskjellene i deltidsarbeid og et klart kjønnssegregert arbeidsmarked. Tre av fire mødre med barn under tre år er yrkesaktive. Men mens omlag 40 prosent av alle mødre med så små barn jobber deltid, er det til sammenlikning kun 5 prosent av fedre med barn i samme alder som gjør det (Kitterød og Kjeldstad 2004).

Fra hjemmehusmor til yrkesaktiv

På 1980-tallet økte sysselsettingen blant småbarnsmødre raskt. Ved å sammenlikne kvinners holdninger til kvinneverollen gjennom tre tiår ser vi store endringer. I undersøkelsene fra 1977 og fra 1988 ble intervjupersonene bedt om å si sin mening om utsagnet:

– *Kvinner som har barn under skolealder, bør selv ta seg av sine barn og ikke være yrkesaktive.*

I LOGG er ikke det samme utsagnet brukt, men intervjupersonene ble bedt om å si sin mening om utsagnet:

– *Et barn under skolealder vil sannsynligvis lide hvis moren er yrkesaktiv.*

Datagrunnlaget

Fruktbarhetsundersøkelsen fra 1977 inneholdt dessverre ikke data om menn. Vi ser derfor kun på svarene fra kvinner i de tre undersøkelsene (Fruktbarhetsundersøkelsen 1977, Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 og undersøkelsen Livsløp, generasjon og kjønn (LOGG 2007)). Aldersgruppen er begrenset til 18-44 år siden eldre kvinner ikke var inkludert i de to førstnevnte undersøkelsene. Kvinnene som ble intervjuet i Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, var født i utvalgte år (1945, 1950 og så videre), slik at aldersgruppen 18-44 år består av kvinner som var 20, 23, 28, 33, 38 og 43 år i 1988.

Som figur 1 viser, mente seks av ti kvinner i 1977 at småbarnsmødre ikke burde være yrkesaktive. I 1988 var andelen sunket til én av tre, mens det i 2007 kun var 7 prosent som mente at barn ville lide av at mor var yrkesaktiv. Synet på kvinnerollen har altså endret seg dramatisk, og de aller fleste kvinner i dag betrakter lønnsarbeid som en naturlig del av kvinnerollen.

Ekteskap eller samboerskap er blitt et personlig valg

Ekteskap og samboerskap er forskjellig, ikke bare om vi ser på de juridiske og økonomiske konsekvensene for partene, men også når det gjelder den sosiale rammen. Giftermål er eksempelvis fortsatt forbundet med tradisjonelle ritualer. Vielsen, enten den skjer i kirkelig eller borgelig regi, annonseres gjerne. Og dersom begivenheten feires i festlige lag, markerer det ikke bare samlivsstarten for henne og ham, men skal også tjene til å knytte parets familie og venner tettere sammen. Til giftermål knytter det seg dessuten klare forventninger om at dette er et valg for livet, selv om alle vet at mange vil erfare noe annet (Blom mfl. 1993).

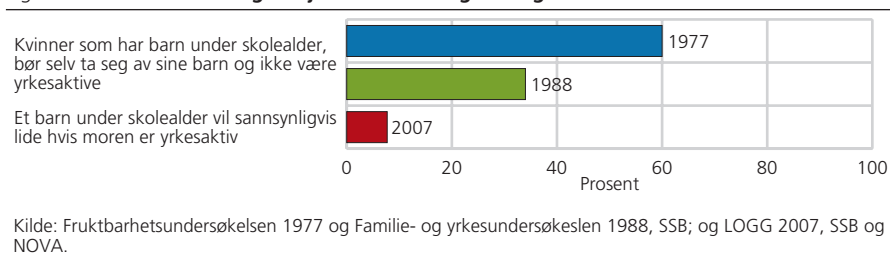
Både i Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 og LOGG 2007 ble intervjupersonene spurt om holdninger til ekteskap og samboerskap. Hver annen kvinne syntes i 1988 at samboerskap var like akseptabelt som ekteskap, også dersom det var barn i samlivet, mens mer enn fire av fem i 2007 syntes det var greit at par bodde sammen uten å ha planer om å gifte seg (figur 2).

Dette betyr ikke nødvendigvis at ekteskapet forkastes til fordel for samboerskap. I 1988 var det så godt som ingen som mente at *samboerskap var å foretrekke fremfor ekteskap*. Spørsmålsformuleringen som ble brukt i 2007-undersøkelsen, var noe annerledes. Rundt en av ti sa seg enig i at *ekteskap var en foreldet institusjon*, men de aller fleste delte ikke denne oppfatningen av ekteskapet. De senere tiårs kraftige økning i aksepten av samboerskap som samlivsform ser ut til å ha skjedd uten omfattende svekkelse av ekteskapet som institusjon.

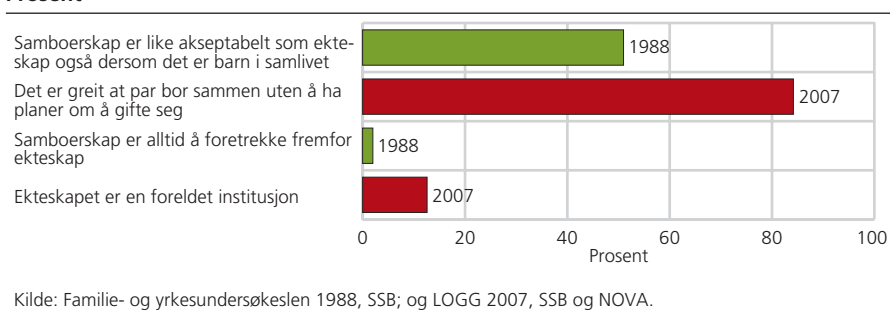
Forventet barnetall – det samme i 30 år

Forventet barnetall for kvinner i alderen 18-44 år har endret seg lite i den perioden vi ser på (se tekstboks). Det lå på 2,44, 2,35 og 2,37 barn i gjennomsnitt i henholdsvis 1977, 1988 og 2007. Riktignok hadde de eldste kvinnene (35-44 år) et betydelige høyere forventet barnetall i 1977 enn det vi finner for jevngamle kvinner i de to senere undersøkelsene, men dette kompenseres ved at yngre kvinner har gått motsatt vei. Det vil si at det gjennomsnittlige forventede barnetallet i 1988 og 2007 var høyere i disse aldersgruppene enn i 1977 (figur 3).

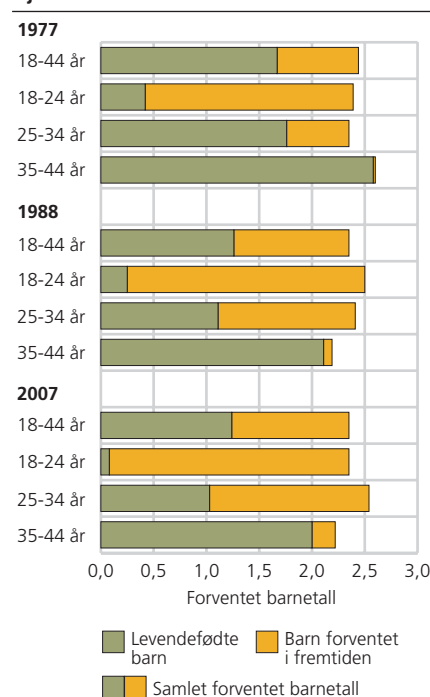
Figur 1. **Kvinner holdning til kjønnsroller. Enig i utsagnet. 1977-2007. Prosent**

Figur 2. **Kvinner holdning til samboerforhold og ekteskap. Enig i utsagnet. 1988-2007. Prosent**

Figur 3. **Samlet forventet barnetall for kvinner. 1977, 1988 og 2007. Gjennomsnitt**

Samlet forventet barnetall

Samlet forventet barnetall refererer til hvor mange barn intervjupersonene selv regner med å få. For dem som ikke tar sikte på å få flere barn, er det forventede barnetallet lik det antallet barn de har på intervjuetidspunktet. For de øvrige er det forventede barnetallet lik de barna de allerede har, pluss antallet de regner med å få i fremtiden. Spørsmålet ble bare stilt til kvinner som regnet med at de kunne få barn dersom de ønsket det.

Referanser

Blom, S., Noack, T. & Østby, L. (1993): *Giftermål og barn – bedre sent enn aldri?* Sosiale og økonomiske studier, Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, R. H. & Kjeldstad, R. (2004): Foreldres arbeidstid 1991-2001 belyst ved SSBs arbeidskraftundersøkelser, tidsbruksundersøkelser og levekårsundersøkelser. IN 2004/6 (Ed.) *Reports*. Oslo/Kongsvinger, Statistics Norway.

Lappegård, T. (1998): Større ulikhet i barnetall. *Samfunnsspeilet*, 5, 42-48, Statistisk sentralbyrå.

Lappegård, T. (2007): Sosiologiske forklaringer på fruktbarhetsendring i Norge i nyere tid, *Sosiologisk tidsskrift*, 15, 55-71.

Noack, T. & Østby, L. (2001): «Free to choose – but unable to stick with it?» i KLLJZING, E. & CORINJ, M. (eds.) *Fertility and partnership in Europe: Findings and lessons from comparative research*. Volume II, Geneva/New York, United Nations.

Noack, T. og Seierstad, A. (2003): Samboerskap ved tusenårsskifte: Dagligdags og utforsket, *Samfunnsspeilet*, 2003/1, 30-34, Statistisk sentralbyrå.

Skrede, K. (2004): «Familiepolitikken grense ved 'likestilling light'?» i Ellingsæter, A.L. og Leira, A. (Eds.) *Velferdsstaten og familie – utfordringer og dilemmaer*, Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.

van de Kaa, D. J. (1987): Europe's second demographic transition, *Population Bulletin*, 41.

Det er imidlertid viktig å merke seg at fordelingen mellom barn som allerede var født på intervjuetidspunktet, og barn forventet i fremtiden, er forskjellig i de tre undersøkelsene. Dette gjenspeiler endringer i fruktbarhetsmønsteret, nærmere bestemt at kvinner får barn stadig senere i livsløpet. Mye taler for at mange vil få færre barn enn de forventer. Erfaringer fra en tidligere studie viste at de som ikke regnet med å få flere barn i fremtiden, levde opp til sine planer, mens mange av de forventede barna aldri så dagens lys (Noack og Østby 2001).

Døtre har ikke gått i mors spor

Etter 1988-undersøkelsen ble hovedresultatene presentert i boken *Giftermål og barn – bedre sent enn aldri?* (Blom mfl. 1993). Tittelen henspiller på 1980-årenes mest sentrale endringer i familiedanningen, økende førstefødselsalder og utsettelse av giftermålet. Men tittelen ble presentert med et spørsmålsteget. Det var fortsatt uklart om de nye trendene ville medføre en sterk økning i andelen som ville forbli barnløse eller ugifte på livstid, eller om de bare var et uttrykk for at fødslene kom senere i livsløpet, og at samboerskap erstattet ekteskapets første år.

I dag vet vi at selv om mye har endret seg både i holdninger og atferd, så består kjernen. De aller fleste ønsker seg barn og får det i nesten samme grad som tidligere. Men å bli mor er ikke på samme måte som før knyttet til ekteskapet, og rekkefølgen de ulike familiebegivenhetene skjer i, er ikke så avgjørende som før.

Vi ser også at døtre ikke uten videre kan sies å ha gått i mors spor; svært mye er endret både i holdninger og atferd siden tidligere generasjoner.

